

ARGUMENTE ÎN FAVOAREA REGLEMENTĂRII LATURII SUBIECTIVE A RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE PENTRU FAPTA PROPRIE

Asist. univ. dr. Marina Loredana Belu
Universitatea din Craiova

La doctrine plaide pour la disparition graduelle de la culpabilité, dans l'équation de la responsabilité civile. Le présent article avertit sur le fait que cette solution présente aussi des inconvénients, vu qu'elle attire la disparition de la fonction sanctionnatrice de la responsabilité civile et, implicitement, la disparition de l'exigence de la personne face à sa propre conduite. De concert avec l'idée d'exprimer législativement la responsabilité objective survenant dans certains domaines, la présente étude apporte des arguments pour l'existence de limites dans l'extension de la responsabilité civile, qui ne doit pas être assimilée à la culpabilité, parce que la loi n'est pas destinée à devenir une source de conflits sociaux.

1. Considerații privind răspunderea civilă delictuală. Codul civil român aflat încă în vigoare, a consacrat într-un număr restrâns de articole (art. 998 – 1002) principiul răspunderii civile pentru faptele ilicite cauzatoare de prejudicii, definind următoarele forme de răspundere civilă delictuală: răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie (art. 998 – 999 C.civ.); răspunderea civilă delictuală pentru fapta altei persoane, care include: a) răspunderea părinților pentru faptele copiilor lor minori (art. 1000 alin 2 C.civ.); b) răspunderea institutorilor și meșteșugarilor pentru faptele ilicite ale elevilor – respectiv ucenicilor – aflați sub supravegherea lor (art.1000 alin 4 C.civ.); c). răspunderea comitenților pentru faptele prepușilor lor, săvârșite în funcțiile încredințate (art. 1000 alin 3 C.civ.); răspunderea obiectivă pentru prejudiciile cauzate de lucruri în general, edificii și animale (art.1000 alin 1, art.1002 și art.1001 C.civ.) Pentru antrenarea răspunderii civile delictuale se cer întrunite cumulativ următoarele elemente: prejudiciul, fapta ilicită, raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu și vinovăția autorului faptei. Potrivit doctrinei¹ aceste elemente pot fi grupate astfel: elemente obiective, care includ: prejudiciul, fapta ilicită și raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu, și elementul subiectiv, adică vinovăția.

De precizat că, răspunderea civilă delictuală este de neconceput fără întrunirea elementelor obiective menționate, în timp ce, doctrina juridică și practica juridică în materie, admit existența unor forme ale răspunderii civile delictuale fără vinovăție, în cazul răspunderii civile delictuale obiective. Totuși, vinovăția fiind un element de natură subiectivă nu se poate dovedi în mod direct, motiv pentru care, victima prejudiciului trebuie să facă dovada elementelor obiective ale răspunderii și, uneori, în baza acestor dovezi

¹I. Dogaru (coordonator), Drept civil. Partea generală a obligațiilor, Editura All Beck, București, 2004; C. Stătescu, C. Bîrsan, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura All Beck, București, 2002, p.154; I. Craiovan, Vinovăția în dreptul civil român, Editura All Beck, București, 1999, p. 64; Loredana Belu, Relevanța vinovăției în răspunderea juridică, Editura Reprograph, Craiova, 2003, p.171

instanța poate deduce dacă există sau nu vinovăția autorului faptei ilicite și eventual, dacă pot fi reținute cauze exoneratoare de răspundere.

2. Condiția vinovăției în răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie.

Codul civil a instituit răspunderea pentru fapta proprie prin art. 998 care apreciază că „orice faptă a omului, care cauzează altuia un prejudiciu, obligă pe acela din a cărui greșeală s-a ocazionat a-l repara“, precum și prin art.999 în care se stipulează că „omul este responsabil nu numai pentru prejudiciul ce a cauzat prin fapta sa, dar și de acela ce a cauzat prin neglijența sau imprudența sa“. Aceste texte constituie fundamentul întregii instituții a răspunderii civile delictuale având valoare de principiu și, desigur, caracter general față de formele speciale de răspundere civilă delictuală — răspunderea pentru fapta altei persoane, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale, ruina edificiului și lucruri în general. În această materie are aplicabilitate regula *specialia generalibus derogant*. Folosind termenii „greșeală“ și respectiv „neglijență“ sau „imprudență“, Codul civil relevă prin cele două articole menționate (art.998 și 999) necesitatea existenței vinovăției, încât, în materia răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie funcționează principiul răspunderii bazate pe vinovăție. Prin urmare, vinovăția fiind o condiție esențială a răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie, această răspundere va fi angajată numai dacă, pe lângă fapta ilicită, prejudiciu și raportul de cauzalitate dintre acestea există și vina autorului faptei.

În proiectul Codului civil au primit reglementare în art.1097, condițiile generale ale răspunderii pentru fapta proprie în următoarea formulare: „oricine cauzează altuia o pagubă printr-o faptă săvârșită cu intenție sau din culpă este obligat să repare prejudiciul astfel cauzat“. Pentru a elimina orice dubiu cu privire la caracterul faptei, în art.1098 din Proiect se stabilește că răspunde pentru cea mai ușoară culpă „cel care a cauzat un prejudiciu prin fapta sa ilicită“. În acest mod au primit consacrare —deocamdată în faza de proiect— atât interpretările propuse de doctrina juridică, cât și soluțiile adoptate de practica judiciară în materie. În plus, sub aspectul elementului subiectiv, în art.1097 se face referire expresă, pentru prima dată în materia răspunderii delictuale pentru fapta proprie, la formele vinovăției— intenția și culpa. Dacă în Codul penal sunt reglementate în art.19 alin 1, atât modalitățile intenției (intenția directă și intenția indirectă) cât și modalitățile culpei (culpa cu prevedere și culpa simplă), nici în Codul civil și nici în Proiect nu au primit reglementare modalitățile intenției sau culpei, încât considerăm a fi încă de utilitate prezentarea criteriilor de stabilire a vinovăției civile, ca un câștig peren al doctrinei. Deducem că, în aprecierea vinovăției este necesară distincția între faptele săvârșite cu intenție și faptele săvârșite din culpă. De altfel, art.998 C.civ. se referă la răspunderea pentru „greșeală“, vizând vinovăția la modul general, iar art. 999 C.civ. prevede că răspunderea este angajată nu numai pentru faptă (fiind vizată vinovăția în forma intenției), dar și pentru „neglijență și imprudență“ (fiind vizată vinovăția în forma culpei).

În aprecierea vinovăției în forma intenției, instanța judecătorească (sau o altă autoritate competentă), poate să aibă în atenție următoarele repere: materialitatea faptei. Acest reper este considerat pe drept cuvânt un specific al vinovăției în forma intenției pentru faptul că intenția se deduce de regulă, chiar din materialitatea faptei (*dolus ex re, dolus in re ipsa*); conduita sau comportamentul orientat². Este vorba de comportamentul autorului faptei ilicite care nu lasă nici un dubiu cu privire la vinovăția în forma intenției. Spre exemplu o persoană smulge alteia ochelarii și îi joacă cu picioarele sau, persoana care în mod expres refuză să-și execute o obligație contractuală; scopul determinat sau mobilul special în privința faptei ilicite cauzatoare de prejudicii nu constituie o condiție pentru

²I. D. Romoșan, Vinovăția în Dreptul civil român, Editura All Beck, București, 1999, p.32

angajarea răspunderii în dreptul civil, cum se pretinde în dreptul penal. Totuși, în cazul în care se identifică reaua-credință calificată, adică, atunci când reaua-credință este însoțită de un scop ilicit, se produc efecte juridice.

În ceea ce privește criteriile de apreciere a vinovăției în forma culpei, reglementând delictul denumit *damnum injuria datum*, Legea Aquilia a introdus în dreptul roman regula potrivit căreia orice faptă săvârșită împotriva dreptului altei persoane este o greșeală, este o faptă culpabilă. Astfel, orice faptă ilicită cauzatoare de prejudicii era judecată în spiritul formulei „*in lege Aquilia et levissima culpa venit*” (în traducere: și cea mai mică dintre culpe intră sub incidența legii Aquilia).³ Spiritul acestei formule este întâlnit și în art. 998 C.civ. care face referire la răspunderea pentru „greșeală”, adică pentru vinovăție la modul general, fără a distinge și, eventual, a exclude „greșeala foarte ușoară”.

Căutând criteriul în raport cu care se poate stabili imprudența sau neglijența, autorii de carte juridică au propus fie un criteriu subiectiv de apreciere, fie un criteriu obiectiv. Criteriul subiectiv presupune aprecierea imprudenței sau neglijenței pornind de la capacitatea concretă, efectivă, a fiecărui subiect de a înțelege și a aprecia semnificația faptelor proprii în manifestarea și reflectarea lor pe plan social. Se propune în acest sens, o diferențiere în stabilirea unei concluzii, funcție de sex, vârstă, temperament, caracter, însușiri și capacități psihice și fizice etc., încât, autorul să fie considerat în culpă dacă se poate deduce vinovăția prin raportare la conduita sa obișnuită⁴, sau, prin neconformare la cerințele legii, deși ar fi fost capabil să se conformeze⁵. Reținând imposibilitatea realizării unei judecăți sau aprecieri conforme cu structura autentică a personalității subiectului făptuitor, recunoscând arbitrariul într-o astfel de evaluare subiectivă, numeroși autori de literatură juridică propun ca stabilirea vinovăției făptuitorului să fie realizată după criteriul obiectiv.

Criteriul obiectiv este adoptat de majoritatea autorilor de drept civil, care propun o raportare a comportamentului concret al subiectului făptuitor, la un comportament model al unei persoane abstracte, aceasta din urmă fiind luată ca termen de comparație⁶. Recunoscând superioritatea concepției obiective față de concepția subiectivă, remarcăm complexitatea acestui criteriu cel puțin în precizarea și acceptarea notelor definitorii ce intră în sfera noțiunii de „comportament model”. În aprecierea vinovăției făptuitorului prin criteriul obiectiv se au în vedere și circumstanțele externe obiective în care s-a săvârșit fapta: locul unde s-a săvârșit acțiunea, timpul când a fost săvârșită, felul activității în legătură cu care a fost săvârșită acea faptă, profesia autorului faptului ilicit cauzator de prejudicii etc. În aprecierea vinovăției, Proiectul găzduiește două criterii particulare de apreciere a vinovăției (art.1099): împrejurările în care s-a cauzat prejudiciul, străine de persoana autorului faptei prejudiciabile și împrejurarea că paguba a fost cauzată în exercițiul unei activități profesionale. După cum se poate reține, ambele criterii pot servi atât ca factor de agravare cât și ca factor de atenuare în stabilirea vinovăției autorului faptei prejudiciabile.

3. Împrejurări care înlătură vinovăția. Deși, *de lege lata* nu există nici o reglementare referitoare la incidența faptei victimei, această împrejurare a fost reținută ca

³P.C. Vlachide, Repetiția principiilor dreptului civil, vol.II, Editura Europa Nova, București, 1994, p. 133

⁴Trib. Reg. Argeș, col. II, dec. pen. pr. 796/1961, în J.M., nr. 6/1962, p. 150

⁵Citat după G. Antoniu, Vinovăția penală, Editura Academiei Române, București, 1995, p. 17

⁶M. Eliescu, Răspunderea civilă delictuală, Editura Academiei București, 1972, p.185; T.R. Popescu, P. Anca, Teoria generală a obligațiilor, Editura Științifică, București, 1968, p. 197-198

efect exonerator de răspundere prin trimitere la dreptul roman, la o regulă stabilită de Pomponius, potrivit căreia, atunci când victima participă cu greșeala ei la producerea prejudiciului nu are drept la reparațiune. Vechiul drept francez a preluat această regulă, pentru ca ulterior să fie introdusă și în dreptul anglo-saxon. Tăcerea Codului civil român a fost curmată printr-o reglementare inclusă în Proiect, potrivit căreia (art. 1110): „în cazul în care cel păgubit a contribuit cu intenție sau din culpă la cauzarea ori la mărirea prejudiciului sau nu a evitat-o, în tot sau în parte, deși putea să o facă, cel chemat a răspunde va fi ținut numai pentru partea de pagubă pe care a pricinuit-o”. Aceasta fiind o reglementare a culpei comune așteptată de doctrină și jurisprudență, Proiectul stabilește că aceste dispoziții se aplică și în cazul în care la cauzarea prejudiciului a contribuit un caz de forță majoră.

4. Relevanța discernământului. Situația minorilor, este reglementată în această materie luându-se ca reper vârsta de 14 ani. Astfel, în art. 25 alin. 3 din Decretul 32/1954 se stabilește că „minorii care nu au împlinit vârsta de 14 ani nu răspund pentru fapta lor ilicită, decât dacă se face dovada că au lucrat cu discernământ”.

Rezultă că pentru minorii care nu au împlinit vârsta de 14 ani este instituită prin lege prezumția de lipsă de discernământ. Având caracter relativ, această prezumție dispensează minorul de a face dovada că nu a săvârșit fapta cu discernământ, revenind victimei obligația de a dovedi prezența discernământului minorului în momentul săvârșirii faptei ilicite⁷. Dacă se dovedește că minorul a lucrat cu discernământ și dacă se întrunesc și celelalte condiții generale ale răspunderii civile delictuale, minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani răspunde pentru fapta proprie conform prevederilor art. 998 și 999 C.civ.

Pentru minorii care au împlinit vârsta de 14 ani, legea instituie prezumția de prezență a discernământului. În acest caz minorul are sarcina să dovedească absența discernământului în momentul săvârșirii faptei cauzatoare de prejudiciu. Sub aspect probatoriu, prezența sau absența discernământului minorului se evidențiază prin expertiza medico-psihiatrică sau prin orice alte probe ce pot forma convingerea intimă a judecătorului cu privire la existența sau inexistența vinovăției.

Referitor la situația interzisului judecătoresc, facem precizarea că interdicția judecătorească are în aparență semnificația de sancțiune, de măsură prin care se îngreșește libertatea de acțiune a persoanei. În realitate, interdicția judecătorească este prin excelență o măsură de ocrotire specifică dreptului civil, pe care o poate lua numai instanța, față de o persoană fizică lipsită de discernământ și implicit, de posibilitatea de a se îngriji de interesele sale datorită alienației mintale sau oligofreniei. Considerându-se că răspunderea civilă delictuală în cazul minorului se cuvine a fi reglementată chiar în Codul civil, Proiectul găzduiește în art.1105 alin.1 și 2 următorul text: „minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani sau persoana pusă sub interdicție, nu răspund de paguba ce pricinuiesc, în afară de cazul când se dovedește că a pricinuit-o cu discernământ. Minorul care a împlinit vârsta de 14 ani răspunde de prejudiciul cauzat, în afară de cazul în care se dovedește că a acționat fără discernământ”. Potrivit Proiectului, nu răspunde de paguba ce pricinuieste nici persoana pusă sub interdicție, în afară de cazul când se dovedește că a pricinuit paguba cu discernământ.

Oprindu-ne asupra vinovăției făptuitorului, deși Codul civil român nu conține reglementări exprese privind capacitatea delictuală, responsabilitatea sau iresponsabilitatea, în doctrină s-a spus pe bună dreptate că „prezența discernământului este o condiție *sine qua non* pentru existența vinovăției și angajarea răspunderii juridice”.⁸ Mai mult,

⁷L. Pop, *Drept civil*, Editura Fundației „Chemarea” Iași, vol.II, 1992, p. 235

⁸I.D. Romoșan, *op. cit.* p. 68

discernământul fundamentează capacitatea delictuală, adică uneori prezența sa condiționează implicit prezența „aptitudinii persoanei de a conștientiza caracterul ilicit al faptei pe care o săvârșește și urmările acesteia în ordinea de drept, capacitatea de a discerne între licit și ilicit”.⁹ Așadar, numai unei persoane responsabile i se poate imputa săvârșirea faptei și consecințele negative pentru ordinea de drept, deoarece persoana lipsită de discernământ nu are la momentul săvârșirii faptei ilicite „o voință îndestulător de călăuzită de rațiune, pentru a putea deosebi, discerne, socialul de antisocial, binele de rău.”¹⁰

În art.1106 din Proiect se aduce reglementare răspunderii în cazul persoanelor lipsite de discernământ, în următoarea formulare: „cel care a cauzat un prejudiciu nu este răspunzător, dacă în momentul în care a săvârșit fapta păgubitoare era într-o stare, chiar vremelnică, de tulburare a minții care l-a pus în neputință de a-și da seama de urmările faptei sale”. Totuși, în alineatul următor al acestui articol, se face o precizare de mare importanță pentru practica judiciară: „cu toate acestea, cel care a cauzat prejudiciul este răspunzător, dacă starea vremelnică de tulburare a minții a fost provocată de acesta, cu intenție sau din culpă, prin beția produsă de alcool, de stupefiante sau de alte substanțe”.

În concluzie, lipsa discernământului echivalează cu lipsa vinovăției, deci cu lipsa unei condiții generale a răspunderii civile pentru fapta proprie. Tot un câștig al doctrinei și practicii judiciare s-a dovedit a fi luarea în considerare a propunerilor *de lege ferenda* privind răspunderea subsidiară. Astfel, Proiectul conține în art.1107 prevederea potrivit căreia: „dacă prejudiciul a fost cauzat de o persoană care, fiind lipsită de discernământ, nu este răspunzătoare, iar nimeni nu avea îndatorirea de a o supraveghea, instanța judecătorească, ținând seama de starea patrimonială a părților, poate obliga pe autorul prejudiciului la o despăgubire echitabilă”. Această soluție, deși nu fusese consacrată în legislația noastră civilă, a fost promovată, considerându-se că răspunde unor necesități ce țin de echitate și de normele de conviețuire socială, iar prin adoptarea Proiectului Codului Civil, o astfel de reglementare, alăturată numeroaselor texte ce găzduiesc valoroase propuneri *de lege ferenda* în materie, contribuie la compatibilitatea între dinamica vieții sociale în întregul său și dinamica dreptului în general.

⁹V. Beliș (colab.), Lucrarea „Capacitate psihică – Discernământ – Potențial antisocial”, în Analele Universității din Oradea, seria Medicină, nr.2, Oradea, 1996, p. 40-48.

¹⁰M. Eliescu, op. cit., p. 224